

A történelem és az Alkotmány szoros kapcsolata

(Jugoszlávia példája)

„Amíg a történelem járja a maga útját, addig számunkra nem történelem. Ismeretlen tájakra vezet bennünket, de ritkán nyerhetünk betekintést abba, ami előttünk áll. Más lenne a helyzet, ha megadtna számunkra, hogy még egyszer átéljük ugyanazokat az eseményeket azzal a felhalmozott tudással, amit korábban szereztünk. Mennyire másképp tünnének a dolgok számunkra, milyen fontosnak és fenyegetőnek látszanának azok a változások, melyeket most alig veszünk észre!”

F. A. Hayek: Út a szolgásgba (1944)

1. Egy történelmi korszak éppen véget ért, és az utókor 1989-re valószínűleg mint egy olyan évre fog visszaemlékezni, amelyben a Közép- és Kelet-Európai¹ kommunista rezsimek drámai és váratlan módon összeomlottak. Ettől a pillanattól fogva egy kegyetlen, néha véres, grandiózus történelmi drámának: a politikai-gazdasági átalakulásnak vagyunk tanúi.² Ezek az átalakulásban levő országok, Jugoszláviát is beleértve, rákényszerülnek arra, hogy újra meghatározzák érdekeiket és keressék új politikai identitásukat. Ezeknek az országoknak a lakosai új realitást választanak, illetve új realitással néznek szembe, néha nem tudva, hogy milyen úton járjanak, vagy hogy a választott út hova vezethet. Noha ezek az átalakulásban³ levő országok sok szempontból különböznek egymástól, egy dologban közesek: hasonló patológikus politikai-gazdasági történelemmel, meglehetősen nehéz, zavaros jelennel

¹ Az európaiak által „Közép- és Kelet-Európai országoknak” nevezett országokat egyes amerikai kutatók, valamint az amerikai sajtó „Kelet-Európai országoknak” nevezi. Az európai történelem ismeretében ez félrevezető, mivel ezeknek az országoknak némelyike, például Lengyelország, Magyarország, Csehszlovákia és a Balti államok tipikus Közép-Európai országok voltak az 1940-es évekig, mielőtt a Szovjetunió leigázta őket. Kirschner, Christian: Privatization Plans of Central and Eastern European States, JITE, 148, (1992), p.4-19.

² Az átalakulásban levő országok gazdasági helyzetéről ld. még Grossman, Gregory. Comparative Study of Economic Systems After the Great Collapse; The Economic Review, vol.13., No 4, Oct. 1992.

³ Ezeket a változásokat, melyek a 80-as évek végéig, valamint a 90-es évek elején történtek, az átalakulás szóval illetik. Ez a szó használatos a tudományban és a napi publicisztikából kölcsönözték. Könnyen elfogadottá vált, hiszen első látásra nem tartalmaz ideológiai mellézköngéket és kerüli a forradalom és ellenforradalom kifejezéseket. Az átalakulás elemezhető a közgazdaságtanban, a szociológiában, a társadalmi szerkezetben, politikai rendszerekben stb. A mi elemzésünk leginkább az átalakulás alkotmányos és jogi aspektusaival foglalkozik. Másrészt - mint minden más részleges elemzés - teljes értelmét a szintézisre törekvő gondolat elemeként, az átalakulás összes folyamatának értékelésével nyeri el.

és a legtöbb esetben igen bizonytalan jövővel rendelkeznek. Jelenüket pontosan meghatározza múltjuk, nevezetesen politikai függetlenségük és nemzeti szuverenitásuk.

Úgy tűnik, hogy a szocialista rendszerek eltűnésével a politikai és jogi realitás a politikai és jogi történelem színpadára került. Múlt és jelen, történelem és jövő, ezekben az átalakulásban levő országokban mélyen át és átszövik egymást.

2. A legutóbbi időig három szövetségi ország volt Közép- és Kelet-Európában: a Szovjetunió, Csehszlovákia és (a „második”) Jugoszlávia. Mindegyik különálló nemzeti államokra bomlott fel, amely tény azt mutatja, hogy a különböző népeket összetartó ideológia eltűnt. Ezekben a többnyire sok etnikumból álló társadalmakban a kommunizmus összeomlása az állam összeomlását jelentette. Ilyen típusú tektonikus rezgésektől minden más társadalmi struktúra alapjaiban ingott meg: az emberek közötti kapcsolatok leromlódtak, a társadalmi haladás megtorpant és a társadalmi patológia elkezdődött. Mindez stratégiai dilemmákhoz vezet és elviselhetetlen létbizonytalanságot eredményez.

Az államok összeomlásával a stabilitás dimenziója eltűnt és a félelem dimenziója lépett a helyére. A félelem zavart lelkiállapotot okoz, a zavar pedig feszültséget, kimerültséget eredményez. Mindez rombol. A „nyugtalanság” nemcsak egy lelkiállapot, hanem egy rendezetlen társadalmi esemény is, amely radikálisan különbözik a dolgok kiegyensúlyozott normális rendjéről. Ennek egyik következményeként az emberek elvesztik hitüket munkájuk értelmében.

Mindent egy nagy adag félelem és alapvető bizonytalanság kezd övezni, amely árnyékot vet a mindennapi életre, az emberek által alakított összes társadalmi intézményre, beleértve (már ami maradt belőle) az államot, jogrendjét és alkotmányos rendjét. A jogok és a jogok hiánya, erkölcs és erkölcstelenség, igazság és hamisság mind egyre bizonytalanabbá válnak. A félelmen, bizonytalanságon és zűrzavaron túlmenően, a szenvedés és a jognélküliség állapota jelenik meg társadalmi következményként az átalakulásban levő országokban.

3. Ahol ambivalencia vagy véleménykülönbség mutatkozik az értékek prioritása iránt, a bírói döntések és a jogalkalmazás valószínűleg bizonytalan és homályos marad. Ezért levonható az a következtetés, hogy ami a legtöbbet számít egy adott időben és helyen, az nemcsak az államok politikájában, de a törvénykezési eljárásban, valamint a törvények és az alkotmány alkalmazásában is tükröződik.⁴ Ezért nem meglepő, hogy „az egyik legelső lépés a társadalmi és politikai változások útján az összes korábbi szocialista társadalmakban az alkotmánymódosítás volt.”⁵ Az a tény is figyelemreméltó, hogy az újonnan alakult politikai társadalmak némelyike (pl. a volt

⁴ A hely elsődlegességéről az idővel szemben, azaz geopolitika a kronopolitikával szemben, elméleti szempontból, ld. Derian, I., S/N: International Theory, Balcanisation and New World Order, in *Milennium (Journal of International Studies)*, vol. 20, No 3, 1991, p. 485-506.

⁵ Sajó, A., és Losonci, V., *Rule by Law in East Central Europe: Is the Emperor's New Suit a Straitjacket?* in: Greenberg, D. et al., *Constitutionalism and Democracy*, Oxford University Press, New York, Oxford, 1993, p. 328.

jugoszláv köztársaságok: Szlovénia, Horvátország, Szerbia, Macedónia) sietett demokratikus legitimitást szerezni újonnan elfogadott alkotmányok által.⁶

Az állam és a globális társadalmi rendszer összeomlása történelmi összefüggésben

1. Annak érdekében, hogy megértsük a legújabb jugoszláv válság jelenkori realitásait, alkotmányos aspektusaival együtt, az is feltétlenül szükséges, hogy kísérletet tegyünk ama történelmi tényezők megvilágítására, amelyekből a jelen eseményei kialakultak.⁷

Ezeknek a folyamatoknak a megértéséhez a történelmet és a történelmi öntudatot figyelembe kell venni. Ehhez vissza kell menni az alapokig, kezdve a történelemmel. Annál is inkább, mert a történelem politikai tényező par excellence nemcsak Közép- és Kelet-Európában, hanem a Balkánon is: öt évtizeddel vagy öt évszázaddal ezelőtti események közvetlen hatással vannak arra, hogy az emberek hogyan érzékelik magukat és egymást, hogyan definiálják céljaikat és milyen eszközöket alkalmaznak céljaik eléréséhez. Mindennek – mint ahogyan korábban rámutattunk – nagy hatása van az átalakulásban levő országok alkotmányos-jogi rendszerére.

2. A Jugoszláviák – mind a háromra gondolva: az elsőt Versailles-ban⁸ hozták létre, hogy betöltse a Duális Monarchia felbomlása utáni űrt, a második⁹ a második világháborút követő radikális forradalomból nőtt ki, és az új entitás, melyet Jugoszláv Szövetségi Köztársaságnak hívnak – nem voltak létrehozhatók a közelebbi (Balkán), a távolabbi (Európai) és a széleskörű (egyetemes-történelmi) körülmények direkt vagy indirekt befolyása nélkül, ezért szétesésük sem történhetett meg a fenti körülmények nélkül. A teljes jugoszláv problematika (azaz a korábbi jugoszláv államok keletkezése és összeomlása) részletes elemzése messze túlvezetne a jelen cikk keretein, ezért kizárólag az átalakulási fázis alkotmányos-jogi kifejtésére összpontosítunk. De ezelőtt válaszolni kell egy bevezető kérdésre:

Mi Jugoszlávia: egy kezdetétől fogva fatálisan elhibázott építmény, vagy egy tönkrement régi álom? Egy kicsit mind a kettő.

Gyakran állítják, hogy Jugoszlávia egy mesterséges és természet-ellenes állam volt mindig is, amelyet a többségi nemzet előnyére hoztak létre.¹⁰ Noha ez a gondolat csábítónak tűnhet, pontatlan és kissé félrevezető képen alapszik.

⁶ A Szerb Köztársaság Alkotmánya 1990. szeptemberében, a Montenegroi Köztársaság Alkotmánya 1992. októberében lépett hatályba. Az új Horvát Alkotmányt 1992. decemberében hirdették ki. További információkért ld. Yugoslav Survey, vol. XXXIII, No 3, 1992, p. 111.

⁷ Erre már csak azért is szükség van, mert a külvilág számára nagyon nehéz eldönteni, hogy kik a „jó fiúk” és kik a „rossz fiúk”, mivel nincs sem fekete, sem fehér, csak a szürke különféle árnyalatai tapasztalhatóak. Bármely oldalon álló emberek határozottan hajlanak arra, hogy ne engedjék a tényeket útjába állni az ő partikuláris „igazságuknak”. Ily módon a „demokratikus közösség” nehéz dilemma előtt áll: cselekedjék valamit vagy hagyja, hogy a tűz kiégesse önmagát.

⁸ A „Szerbek, Horvátok és Szlovének Királysága”, ahogyan eredetileg hívták, 1918. decemberében alakult meg. Nevét 1929-ben Jugoszláviára változtatták.

⁹ Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság.

¹⁰ Trifkovic, S., The Yugoslav Crisis and the United States: How to understand it, what to do about it? – Contribution to a debate yet to be, Dialogue, No 2/3 September, 1992, p. 50.

Történelmi tény, hogy a délszláv egységmozgalom gyökerei Jugoszlávia minden államalkotó nemzetében megtalálhatóak voltak jóval az új állam megalakulása előtt. A XIX. századi „jugoszlávizmus” öröksége, noha az intellektuális elitre korlátozódott, nem hagyható figyelmen kívül, vagy nem tekinthető meg nem történetnek. Amikor az egyesítés végül megtörtént az első világháború után, feltehetőleg egy fél évszázaddal elkészt volt: a délszlávok között majdnem teljesen befejeződött a független kulturális fejlődés és a különböző nemzeti identitások artikulálása. Jugoszlávia egy XIX. századi álmoként jött létre, amely nemigen illeszkedett bele az 1918-utáni Európa realitásaiba.

Szerbiában, amely függetlenségét közel egy évszázaddal hamarabb nyerte vissza, a jugoszláv idea nem aratott általános sikert. Sőt, úgy vélekedtek, hogy a jugoszláv megoldás elfogadása nincs összhangban a Királyság pragmatikusan meghatározott nemzeti érdekeinek. Ezen tény mellett az új állam hatalmas problémákkal küzdött a kezdettől fogva: a háború és a pusztítás örökségével, valamint több szomszédjának gyűlölködésével, akik területi étvágya kielégítetlen maradt Versailles-ban. A rendezetlen nemzeti kérdés sokkal komolyabbnak bizonyult. A lakosság három fő nyelvet beszélt, továbbá óriási vallási különbségek voltak az ortodox szerbek, a katolikus horvátok és szlovének, és a muzulmán lakosság között. Ez a kényszerházasság két évtized nyugtalan uralmat és belső elfojtást eredményezett. A fokozatos elidegenedés a jugoszlávok között, melyet elsődlegesen szerb-horvát problémaként határoztak meg, uralta az „Első Jugoszlávia” politikai életét.

Ebben az időben a háború felhői már gyülekeztek Jugoszlávia fölött. Amikor Németország elfoglalta Jugoszláviát 1941-ben, Horvátország független állammá nyilvánította magát. Annak érdekében, hogy a jelen szerb-horvát konfliktust megértsük, tudni kell, hogy az úgynevezett független horvát állam területén koncentrációs táborokat hoztak létre.¹¹ Annak a traumának az emlékezte, amelyet a szerb lakosság elszenvedett a horvát koncentrációs táborokban mélyen beleivódott a nép tudatába és jelenleg is benne van. Ezt az érzést a tömegtájékoztatói eszközök, különösen a televízió is támogatja, amely elkötelezett a gyűlölet szítására, és provokálja a félelmet azáltal, hogy a múlt eseményeit szelektíven kezeli. Ez az egyik ok (amelyet talán nehezen értenek meg Jugoszlávián kívül), amely miatt a szerbek ma nem hajlandók egy új, szuverén horvát kormány hatalma alatt élni.

Ezek a tragikus második világháborús események – fél évszázad után – igen fontos szerepet játszottak a „második” Jugoszlávia összeomlásában. A „dicsőséges múltat”, a szenvedést, a gyűlöletet, a félelmet állandóan kiváltják és felkavarják, és mindezt még egy erősen hangsúlyozott halálkultusz is övezi. A 90-es években régi tömegsirokat tártak fel, melyek bemutatták a felejtethetetlen és megbocsáthatatlan igazságtalanságot, atrocitásokat és népirtást, amelyet „ellenünk” követtek el. ezeket a pillanatokot használták fel az ex-jugoszláv köztársaságok vezetői arra, hogy megszerezzék és megtartsák a hatalmat.

Jugoszlávia jelenlegi válságának gyökerei a Tito-uralom megkerülhetetlen örökségében keresendők.¹² Először: leggyakrabban azért kárhozzatják, hogy mesterséges határokat hozott létre a köztársaságok (különösképpen Horvátország, Szerbia és Bosznia) között. Ennek következményeként szétszóródott a szerb

¹¹ A leghírhedtebb a jasenovac-i koncentrációs tábor volt, amely a harmadik legnagyobb volt Európában. Háború utáni becslések szerint több mint 750,000 szerbet, zsidót és cigányt végeztek ki ott.

¹² Copulos, R. Milton, Putting the Crisis into Context, Dialogue, No 2/3, September, p. 45.

lakosság.¹³ Másodszor: a háború utáni Jugoszláviát nagy mértékben Tito személyisége és a hadsereg ereje tartotta össze. A Sztálinnal való szakítás után (1948) Jugoszlávia a Nyugat kedvenc kliense lett. Ennek következményeképpen a Nyugat elkezdett pénzt és segítséget áramoltatni az elszakadóban levő kommunista országba, mellyel egy évtizedekig fennmaradó sémát állított fel. A Nyugat folyamatosan adott milliárd dolláros kölcsönöket Jugoszláviának, (noha mindig kétséges volt, hogy a pénzt valaha is visszafizetik).¹⁴

Miután Tito meghalt 1980-ban, csak idő kérdése volt, hogy mikor fog az ország szétesni.

Úgy tűnik, hogy Jugoszlávia ama országok szerencsétlen csoportjába tartozik, amely ezzel a kihívással újra és újra szembenéz. Hitelvek választattak nyelvi egység helyett, tekintélyelv demokrácia helyett, az ország szétrombolásához vezető egyoldalú kiválás a politikai konszolidáció és gazdasági rekonstrukció alapján történő szélesebb integráció helyett. A rezsim hiányosságai átalakultak magának az országnak a lerombolását igazoló alibivé. Mindezen tényezők miatt szertefoszlott az a lehetőség, hogy egymástól különböző emberek együtt tudnának élni.¹⁵

Az alkotmányos kérdés

1. Térjünk rá a vázolt problematika alkotmányos aspektusának elemzésére. feltehető az a kérdés, hogy az állam összeomlása következménye volt-e az alkotmányos rendszer összeomlásának. A kérdés megválaszolása érdekében, valamint a jelenlegi helyzet tisztázása céljából, először a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság (JSZSZK) 1974-es legutolsó alkotmányáról szólnunk.

Jugoszlávia népének sorsát az ország utolsó alkotmánya részben megkérdőjelezte.¹⁶ Ez az alkotmány legitimizálta a pseudo-föderációt, amelyben a nemzet az államból, a pártból és az önmegvalósításból szőtt háló misztikus középpontjában állt. Persze nem volt túlzottan fontos önmagában, mivel ez az alkotmány azok közé tartozott, „melyeket azért hoztak, hogy ne hajtsanak végre”. A baj az volt, hogy a párt, amely az igazi, korlátlan hatalmat jelentette, elrejtve az alkotmányos kirakat mögött, a nacionalista ideológiát alkalmazta leghatékonyabb eszközüln monopolsztikus politikai pozícióinak megőrzésére.

2. Ezért nyilvánvaló, hogy az 1974-es alkotmány nem tartalmazott olyan alapvető értékeket, melyek minden állampolgár számára elfogadhatók lettek volna, tekintet nélkül etnikai-nemzeti, politikai, társadalmi vagy egyéb hovatartozásukra. Létezésének kezdetétől fogva, Jugoszláviában két ellentétes tendencia érvényesült: az

¹³ Ibid.

¹⁴ Úgy tűnt, hogy a nyugati országok úgy gondolták, hogy túl sokat invesztáltak már Jugoszláviában ahhoz, hogy magára hagyják kliensüket.

¹⁵ Ahogyan a háború előrehalad Boszniában, a konfliktus egy új vonása válik világossá. Samuel Huntington szerint ez „a struggle between civilizations based on cultural differences” („kulturális különbözőségeken alapuló civilizációk közötti küzdelem”). Ezt a korábbi Szovjetunió területén, különösen Csecsenföldön zajló legújabb események is megerősítik.

¹⁶ Az alkotmány, mint látni fogjuk, alapjaiba beépítve tartalmazta azokat az eszközöket és mechanizmusokat, amelyek nagyon hatékonyan mutakoztak Jugoszlávia romlásában, mé annál is dramaturkusabban, amint arra számítani lehetett.

egyik, hogy egy nagyobb, egységes közösségben egyesüljenek, a másik, hogy ezt a keretet saját nemzetállamaik megvalósítására használják fel.

Így az 1974-es alkotmányra (amely az egyik leghosszabb az emberi történelem során) nem tekintett Jugoszlávia összes polgára úgy, mint a tartós egység eszközére. Néhányaknak az alkotmány csak egy átmeneti eszköz volt a különálló nemzeti államok létrehozására, és semmi több. Ez az alkotmány egy sikertelen kísérlet volt arra, hogy egyesítse az ún. munkásdemokrácia kizárólagos fogalmát a (nem-működtethető) kollektív döntéshozatallal, valamint másrésről a nacionalizmussal. A nacionalizmus megnyerte ezt a csatát, és pusztán elméletileg nézve, a jugoszláv társadalom alapvető társadalmi és politikai elvévé vált.

Egy ilyen alkotmányra alapozva az ország összeomlása felgyorsult egy igen komplikált, noha általában véve egyirányú folyamat által, amely magában foglalja ezen alkotmány, azaz a szövetségi alkotmányosság felfüggesztését is.

3. A legkritikusabb pillanat az előző alkotmány felszámolásában akkor jött el, amikor a két legnagyobb köztársaság (Szerbia és Horvátország) elfogadták új alkotmányaikat (1990 szeptemberében illetve decemberében). Ezek az alkotmányok, melyeket még a JSZSZK-n belül hoztak létre, képviselik a „második” Jugoszlávia alkotmányos folytonosságának megtörését mind elfogadásuk módja, mind tartalmuk szerint. Ezek az alkotmányok előkészítették az utat a Jugoszláviából történő kiválásra olyan politikai rendszerek létrehozásával, melyek közvetlenül szembehelyezkedtek az akkor még érvényes szövetségi alkotmánnyal. Ettől fogva nem volt értelme formálisan beszélni a JSZSZK alkotmányos rendszerének létéről, mivel a két fent említett köztársaságban egy új, teljesen különböző alkotmányos berendezkedést hoztak létre. Így módon gyakorlatilag megszűnt az 1974-es alkotmány, mivel Jugoszlávia korábbi formájában nem létezett többé. A korábbi szövetségi tagokat, melyek most katonai konfrontációban állnak egymással, időközben elismerte a nemzetközi közösség.

4. A poszt-kommunista alkotmányozók elvben két modell közül választhattak: vagy bevezetik a pre-kommunista alkotmányos rendjét az illető országnak, vagy alkotmányozásba kezdenek, azaz szabadon alkotnak egy új alkotmányos rendet.

A Szerb Köztársaság jelenlegi alkotmánya (1990 szeptember) egy (sikertelen) kísérlet a XIX. század klasszikus alkotmányozás ideáljaihoz való visszatérésre. Megkísérli továbbá a klasszikus alkotmányosság ideáját összekötni az uralkodó nacionalista ideológiával.

Mivel ezeken a területeken az állam a nép történetiségének legfőbb szimbóluma, és az alkotmány a társadalom szimbóluma, a múlt a nemzet felsőbbrendűségének versenyszellemű rekonstrukciójává alakult. Ezért nem meglepő, hogy a nacionalizmus, a vallás, és (tegyük hozzá) a történetiség felbukkanó érzelmei nem különösképpen toleránsak a jog és az alkotmányosság részrehajlás mentes kritériumaival szemben.¹⁷

Alapjában véve kétféle politikai rendszer létezik a volt jugoszláv államokban: parlamentáris és prezidenciális. Míg az első rendszert a Szövetségi Jugoszláv Állam modelljéül választották (1992-es alkotmány), az utóbbit bevezették Szerbiában és Horvátországban. Erre a döntésre a horvátországi és a szerbiai uralkodó pártokat a

¹⁷ Sajó, A., Losonci, V.: op. cit. p. 333.

demokratikus rend (illúziója) megteremtése iránti vágy vezette, melyet azonban meglehetősen torz módon hajtottak végre. Ezen alkotmányok íróinak vezérgondolata az volt, hogy bevezetik a francia modellt azáltal, hogy majdnem betű szerint lemásolták a francia alkotmány (1958, módosítva 1962) cikkelyeit, ezzel nagy hatalmat adva a köztársasági elnöknek.¹⁸

Ily módon Szerbiában (és Horvátországban is) egy olyan rendszer él, melyben a végrehajtó hatalom, túlsúlyát nyílt módon a köztársasági elnök dominanciája biztosítja. Mivel az elnököt közvetlenül választják (ezért most „csak a népének” felelős),¹⁹ ez a tény további erőt ad az elnöki hatalom populistá bázisának. Ily módon nincs igazi hatalomszétválasztás, ugyanakkor megteremtődött az autoritarizmus forrása, amely a demokratizálódási folyamat fékjéül is szolgál. A köztársasági elnök kivételesen erős jogköre és alkotmányosan megalapozott független pozíciója megnyitották az utat egy személyes hatalmon alapuló rezsim kiépülése felé, amely részben az alkotmányon, részben ugyanakkor az alkotmánynak a megsértésén alapszik – és e tény a megelőző három-négy év gyakorlata a gyakorlatban is alátámasztja.

4. Mi tette ezt a helyzetet lehetővé? Logikusan következik ez, ha az ember figyelembe veszi azt, hogy ezeken a területeken több mint egy fél évszázadon át kollektivistá politikai kultúra uralkodott. Évtizedeken át az embereket a kollektív életre tanították,²⁰ és hozzászoktatták ahhoz a gondolathoz, hogy mindig van valaki más, aki helyettünk dönt és gondolkodik. A kommunista ideológia kollektivizmusát most egyre inkább felváltja az (agresszív) nacionalista ideológia, melyben a múlt „rendezetlen számlái” felelednek. Ama körülmények között, amikor az állam összeomlásával a nagy többség elvesztette a régi biztonságot, amikor a stabilitást a félelem és bizonytalanság váltja fel, nem meglepő, hogy az emberek a nacionalizmusra alapozott biztonságot választották, olyan erős vezetőket választva, akik a többség nacionalista érdekeinek legjobb képviselői lehetnek.

Az új alkotmányos és politikai rendszerekben a nemzetet emelték a legfőbb jóvá, ezáltal kikényszerítve a nemzet-alapú alkotmányokat és törvényeket egy több nemzetből álló társadalomban.

A nacionalizmus lett az államok alapjainak rendszere, így a jugoszláv nemzetek homogenizálása legalizálódott az egyes köztársaságok keretein belül. Ennek eredményeképpen egy olyan helyzet jött létre, amelyben az egyén politikailag nem lépheti át saját nemzetének határait és ahol a nemzeti hovatartozás az egyén létezésének alapja.

5. Végül, de nem utolsósorban foglaljuk össze néhány szóban az új jugoszláv föderáció „specifikus” jellegét.

Az új jugoszláv föderáció csak két tagból áll (a Szerb Köztársaság és Montenegró), melyek közül az egyik jelentősen különbözik a másiktól nagyságban, a lakosok számában és gazdasági erejében. Ezért a jelenlegi föderáció alkotmányos modellje tartalmaz olyan elemeket, amelyek a föderációs állam alapelvét ássák alá: a

¹⁸ Varady, T. - Dimitrijevic, N.: Forum for Presidential Powers - ex-Yugoslavia, East European Constitutional Review, Fall 1993/Winter 1994, p. 80.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Ibid, p. 78.

föderáció állampolgárainak egyenlőségét és a föderáció tagállamainak egyenlőségét.²¹ Nagyon nehéz a kéttagú föderációknak elkerülni a „rivalizálás” veszélyét, a dominancia iránti versenyt. Az ilyen államok terheltek a bizalmatlansággal és a másik felülkerekedésétől való állandó félelemmel, de a történelmi gyakorlat, noha bármilyen rövid, megmutatta hogy ez a megoldás nem lehet stabil. Az új Jugoszlávia példája megerősíti a fent elmondottakat.

Egy szemi-konföderációs rend bevezetésével lehetővé vált, hogy a Jugoszláv Szövetségi Köztársaságban a tényleges hatalom központjai a köztársaságokon belül maradtak. Ily módon a szövetségi szervek – tekintettel arra, hogy nincsenek egész Jugoszláviában működő politikai pártok – a köztársaságok uralkodó pártjainak irányítása alá kerültek. Ez befolyásolta a hatalmi rendszer (pl. parlamentáris) konstrukcióját és intézményeit a föderációban, úgy hogy a jugoszláv elnök szerepe és pozíciója rendkívül gyengévé és marginálissá vált.

Ezzel ellentétben, a Szövetségi Kormány, amely teljesen a Szocialista Párt és a Montenegrói Szocialisták Demokratikus Pártjának kezeiben van, azaz a föderációs hatalom fő központjaiban, a Szövetségi Gyűlés – legenyhébb kifejezéssel – passzivitása mellett működik. Mivel hiányzik az egyensúly a Parlament és a Szövetségi Kormány között, így a parlamentáris rendszernek csupán az illúziója jöhetett létre, mivel valójában egy ilyen rendszernek csak egy torz formája létezik. A három éves tapasztalat megerősíti, hogy a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság alkotmánya egy egyedi megoldás volt, amely nem teszi lehetővé, hogy a Szerbia és Montenegró között létező föderáció hatékony módon kezdjen működni.

Ebben a kevert parlamentáris-elnöki modellben egy centralizálás, centralizmus, és a helyi önkormányzat és autonómia korlátozása felé mutató figyelemre méltó trend érzékelhető. A törvény következképpen egy olyan kifejezéssel redukálódott, hogy a politikai tekintélyt kell alkalmazni, ha az elnyomás igazolásának szükségessége felmerül. A legfontosabb politikai folyamatok az alkotmányos kereteken kívül rekednek (mind a köztársaságok, mind a föderációs állam vonatkozásában), amely azt jelenti, hogy a politikai hatalom a gyakorlatban nincs elosztva, sem korlátozva.

A szerbiai (és a horvátországi) elnöki rendszer, valamint a jugoszláv parlamenti rendszer fent említett (és nem említett) torzulásainak kiküszöbölése remélhetőleg az olyan „kézi vezérlés” kiiktatását fogja eredményezni, amelyek jelenleg – más fontos tényezők mellett – lehetővé teszik a mai uralkodó pártok nem demokratikusan történő hatalomban maradását. Ez azonban csak akkor lehetséges, ha az egész társadalom radikális átalakuláson megy keresztül.

Konklúzió helyett

Az alkotmányos változások nem légüres térben történnek, hanem adott helyen és időben, és így a múltban gyökeredznek. Az alkotmányos változások új szabályainak kidolgozása közben az e folyamatokban résztvevőknek meg kell birkózniuk vegyes konkrét hiedelmeikkel, etikai és erkölcsi értékeikkel, etnikai-nemzeti hovatartozásukkal, sőt saját történelmi tudatuk is fontos tényező.

²¹ Legújabbban vannak olyan vélemények Jugoszláviában, hogy alkotmányos szempontból a „kéttagú föderációk” seholssem váltak be a világon (például Pakisztán és Csehszlovákia bebizonyították, hogy egy ilyen államforma számára nincsenek meg a túlélési feltételek).

Egy új alkotmány létrehozásának vagy megváltoztatásának folyamatában az alkotmányozóknak döntést kell hozniuk: meg kell határozni, hogy mely társadalmi kapcsolatokat kell törvénnyel szabályozni. Elsősorban alternatívák között kell választani. Az, hogy az alkotmányozók milyen alternatívákat választanak, az többek között attól függ, hogy milyen a jogi, történelmi, nemzeti és politikai tudatuk, valamint attól, hogy mi a jogi szabályozás célja. A törvény, az alkotmány különös módon *jogilag* tartja a társadalmi realitás tényeit a köztudatban, továbbá az alternatív döntések sorozataival életben tartja a múltat.

Emiatt a döntés *életbevágóan fontos*, mivel az alapkérdés a következő: kinek a jogi, nemzeti, politikai, történelmi stb. tudata lesz figyelembe véve, hiszen éppen annyi agresszív módon versengő rendszer és misztifikáció létezik, ahány antagonisztikus nemzeti közösség. Ezek szorgalmasan rekonstruálják saját múlt dicsőségüket és történelmüket. A múlt irracionális dimenziója következképpen nemcsak a politika és a jog, hanem a mindennapi élet alapelvévé is válik. Történelmi rituálék folynak a társadalom stimulálására, a parlamentek hosszú üléseket szentelnek a nemzeti szimbólumok (zászlók, címerek, nemzeti himnusz) kérdésének, a média autoritárius irányítása segíti a „dicsőséges múlt” mítoszának életben tartását, míg az ellenzéket teljesen kiszorítják és a paramilitáris csoportok virágzanak.

Ilyen szituációban az emberek (beleértve az alkotmányozókat is) gyakran keresik a kiutat és a megoldást az (általuk annak tekintett) történelemből merítve. De a történelem nem vezet el a modern válaszhoz. Mindig arra késztet, hogy újragondoljuk a válaszokat annak alapján, hogy a kezdeti adatokat hibásan értelmeztük. Ha a történelem csak kitalált, a döntés ki van téve a történelem kihívásának.

Fontos emlékeznünk arra, hogy a történelem nem minősít. Előtérbe hoz (ha egyáltalán) néhány javaslatot. Nem jósol. A kiemelkedő mozzanatok gyakran mitikus jellegűek. Az új szabályok, még az alkotmányos szabályok is, melyeket a történelemből absztrahálnak és származtatnak, a manipulátor érdekeinek megfelelően manipulálhatók. Ezért a történelem elleni támadás a tudományosabb jog és alkotmány nevében gyakran apokaliptikus jellegű.